

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова
Филологический факультет

ДОМИНАНТЫ СЕРБСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Материалы I научно-практической школы сербистики

Издательство Московского университета
2020

УДК 811.163.41:811.161.1

ББК 81.416.4:81.411.2

Д66

*Публикуется по постановлению
Редакционно-издательского совета филологического факультета
МГУ имени М. В. Ломоносова*

Рецензенты:

кандидат филологических наук, доцент *Г. П. Тыртова*

кандидат филологических наук *Г. П. Пилипенко*

Доминанты сербской культуры. Материалы I научно-практической школы
Д66 сербистики / сост. Е. И. Якушкина. — Москва : Издательство Московского
университета, 2020. — 149, [1] с. — [Электронное издание сетевого распро-
странения].

ISBN 978-5-19-011574-1

Сборник содержит статьи студентов и аспирантов — участников I научно-практической школы сербистики «Доминанты сербской культуры» (МГУ имени М. В. Ломоносова, филологический факультет, 8–13 ноября 2019 г.). Статьи посвящены проблемам сербского языкознания, литературоведения, культурологии и искусствоведения, а также вопросам сопоставительного изучения сербского и русского языков.

Книга предназначена для специалистов — филологов, культурологов, в том числе студентов и аспирантов, русистов и славистов.

УДК 811.163.41:811.161.1

ББК 81.416.4:81.411.2

СОДЕРЖАНИЕ

От составителя

Лингвистика

<i>Вишнякова А.А.</i> Романские заимствования и их синонимы со значением домашней утвари, приема пищи и продуктов питания в сербскохорватских говорах.....	5
<i>Дукић Д.Б.</i> Семантичке особине родбинске лексики у српском језику	13
<i>Ђорђевић Н.</i> О неким чиниоцима исихазма у „Слову о кнезу Лазару“ српског патријарха Данила III	25
<i>Жаворонкова А.Н.</i> Модернизација категорије авторства в савременој сербској колумнистике	34
<i>Јевтовић Н.</i> Судбина гласа <i>х</i> у говорима на територији штокавског наречја	39
<i>Каприелова В.В.</i> Развитие системы глагольных времен в русском и сербском языках	47
<i>Кикило Н.И.</i> Некоторые случаи разграничения зависимого и независимого типов да-конструкции (на материале сербского и македонского языков).....	51
<i>Кузина Т.И.</i> Синонимия глагольного компонента в составе глагольно-именных сочетаний в русском и сербском языках	60
<i>Ломаева А.А.</i> Лингвистички анализ Литургије апостола Иакова из рукописи Хил. 332	63
<i>Макевић М.</i> Судбина малопродуктивних и непродуктивних именичких старословенских суфикса у савременом српском и руском језику.....	68
<i>Назаркина А.А.</i> Языковое представление эмоционального состояния печали (на материале русского и сербского языков).....	74
<i>Реџић А.</i> Фонолошки системи Сиринића	78
<i>Хабибовић III.</i> Континуитет српског језика и српски језик данас у Црној Гори.....	97

Литературоведение, культурология, искусствоведение, история славистики

<i>Вукчевић Б., Симоновић Љ.</i> Његошево дјело и лик у огледалу промјена у културном животу на простору Црне Горе.....	106
<i>Зимодро С.С.</i> Србија в призмe руског воспријатија рубeжa XIX–XX века.....	112
<i>Ивановић А.Б.</i> Концепција <i>освећеног језика</i> и наслеђе средњовековног песништва у песми <i>поглед</i> Момчила Настасијевића.....	119
<i>Копривица Т.М.</i> Положај надреализма у књижевноисторијском процесу.....	125
<i>Славгородская Е.Е.</i> Вук Стефановић Караџић – родоначалник сербског литературног језика на народној основи.....	139
<i>Щеглова И.</i> Архитектура Овчарско-кабларских манастиреј и возрођење древносербских традиција зодчества в период османског завојевања	143

От составителя

В настоящем сборнике публикуются рекомендованные к печати доклады участников I научно-практической школы сербистики «Доминанты сербской культуры» (МГУ им. М.В. Ломоносова, филологический факультет, 8–13 ноября 2019 г.).

Авторы – студенты и аспиранты филологических факультетов Белградского, Московского, Санкт-Петербургского, Саранского университетов и университета Черногории, а также Сербской академии наук. Многие студенты из России по своей основной специальности являются русистами, совмещающими изучение сербского языка с основным направлением своих исследований.

Основная тематика вошедших в сборник работ – лингвистическая. Ее составляют сербская книжность и история литературного языка, диалектология, лингвокультурология, сопоставительное изучение сербского и русского и сербского и македонского языков (словообразование, синтаксис, семантика, лексикология), сербское культурное и языковое наследие в Черногории. Несколько статей посвящены литературоведческим, культурологическим и искусствоведческим проблемам.

Статьи публикуются в авторской редакции.

ЛИТЕРАТУРА

- Абрамов Н.А.* Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. [Электронный ресурс]. / Н.А. Абрамов // Онлайн словарь русских синонимов. – Режим доступа: http://slovonline.ru/slovar_sinonimov/
- Большой толковый словарь русского языка. / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб.: «Норинт», 2000. – 1536 с.
- Булгаков. М.А.* Мастер и Маргарита. [Электронный ресурс]. / М.А. Булгаков. – Режим доступа: https://vk.com/doc291506156_481311310?hash=681c73c08d0290431e&dl=9e4842980071861313 (Дата обращения: 20.10.19)
- Изард К.Э.* Психология эмоций. – СПб.: Питер, 2009. – 464 с.
- Ильин Е.П.* Эмоции и чувства. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 783 с.
- Летягова Т.В.* Тысяча состояний души: краткий психолого филологический словарь / Т.В. Летягова, Н.Н. Романова, А.В. Филиппов. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 424 с.
- РМСМХ – Речник српскохрватског књижевног језика. У 6 књ. Књ. 6. (С – Ш). Нови Сад, 1976. – 1039 с.
- Чехов А.П.* Ариадна. [Электронный ресурс]. / А.П. Чехов. – Режим доступа: <http://serblang.ru/rasskazy-chexova-s-parallelnym-perevodom/> (Дата обращения: 25.10.19)
- Чехов А.П.* Вишнёвый сад. [Электронный ресурс]. / А.П. Чехов. – Режим доступа: <http://serblang.ru/rasskazy-chexova-s-parallelnym-perevodom/> (Дата обращения: 25.10.19)
- Чехов А.П.* Дядя Ваня. [Электронный ресурс / А.П. Чехов. – Режим доступа: <http://serblang.ru/rasskazy-chexova-s-parallelnym-perevodom/> (Дата обращения: 25.10.19)

А. Реџић¹

(Балканолошки институт САНУ)

Ментор: др С. Ђурковић

ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ СИРИНИЋА

У раду се описује фонолошки систем северношарпланинске жупе Сирињић. Разматрају се акценат, вокалски систем и поједине појаве у вези са њим: очуван полугласник, актуелно стање замене јата на лексичком нивоу, регионалне неуобичајености у рефлексу назала задњег реда, особености вокалног р и појава неслоговоног у. Затим, описује се консонантизам са посебним освртом на вредности појединих фонема на алофонском и фонолошком нивоу, као и две појаве овог подсистема: антиципацијска палаталност и депалатализација. Описи и закључци дати су у највећој мери са ослонцем на досадашње објављене радове о појединостама испитиваног фонолошког система са тежњом да се дати подаци истовремено илуструју примерима из наше грађе новијег датума, као и да се стање дато на основу нешто старијег материјала упореди са актуелним.

Кључне речи: фонолошки систем, жупа Сирињић, вокализам, акценат, консонантизам, репликација

¹ andjela.redzic@gmail.com

1.1. Сиринићки говор

Говор Сиринића није детаљно обрађен, односно о њему не постоји целовита монографија. О појединостима сиринићког говора можемо се обавестити у појединачним радовима¹ или у напоменама и узгредно у вези са другим говорима у близини. Говор северношарпланинске жупе Сиринић (локално име: Сиринићка жупа), један је од говора призренско-јужноморавског говорног типа са иновацијама карактеристичним за шарпланински масив. Р. Младеновић (Младеновић 2015а: 405) говор жупе Сиринић (заједно са говорима Метохијске котлине која има косовско-ресавски говорни тип на северу и призренско-јужноморавски на југу и у централним областима, као и са говорима Косовске котлине) издваја у засебан део призренско-јужноморавског дијалекта: косовско-метохијско-сиринићки поддијалекат. У овом раду је реч само о једном нивоу сиринићког говора, о његовом фонолошком систему, дакле о инвентару фонолошких јединица и појединим њиховим особеностима.

1.2. Корпус

У овоме се раду пре свега ослањамо на постојеће радове о појединим цртама фонолошког система Сиринића, стога он једним својим делом чини синтезу досадашњих истраживања сиринићког говора на српском језику. Овакви радови чине и полазну тачку у погледу бележења појединих гласова и свакако њиховог описа. Фонолошки систем овог говора испитујемо на грађи која се састоји из аудио материјала прикупљеног у различитим периодима. За корпус је коришћена теренска грађа документована у тимским теренским истраживањима 2003. године у оквиру пројекта Истраживање словенских говора на косову и метохији (у даљем тексту ДАБИ 2003).² Будући да је ова грађа коришћена и у поменутих радовима, она служи за контролни корпус, као и за илустрацију наведеног, док главни део корпуса чине следећи аудио снимци: снимак разговора са информатором из Севца забележен за потребе израде семинарског рада из 2017. године (у даљем тексту Сев 2017), аудио снимци неформалних разговора у селу Штрпце прикупљени током 2018. и 2019. године и снимак у селу Врбештица (у даљем тексту Штрп 18/19 и Врб 2019), као и снимци коришћени за израду мастер рада о бошкачком, тајном занатском језику (у даљем тексту Бошк 2019)³. Разлог за овакву поделу грађе јесте наш циљ да забележимо актуелно стање говора и проверимо евентуалне промене настале у периоду од готово две деценије. Будући да се традиционално

¹ О сиринићком говору највише је писао дијалектолог Радивоје Младеновић, стога ће се највећи део овога рада ослањати на његова истраживања.

² Грађа документована 2003. године у оквиру пројекта Истраживање словенских говора на КиМ депонована је у Дигитални архив Балканолошког института САНУ, а налази се, такође и у звучном архиву Института за српски језик САНУ.

³ Мастер рад „Лексичко-семантичке и функционално-стилистичке карактеристике бошкачког језика“ (аутор Анђела Рецић) одбрањен је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2019. године, а за потребе истраживања овог идиома вођени су разговори с двама групама саговорника, онима просечне старости педесет година и онима просечне старости двадесет година.

за најрелевантније информаторе за дијалекат узимају старије особе, могло би се рећи да рад почива на истраживању њиховог говора, па смо тако и сами водили разговоре са људима просечне старости седамдесет година (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019)¹. Говор људи средњих (Бошк 2019) и млађих генерација само помињемо на оним местима на којима сматрамо да је неопходно, тј. онда када је разлика у изговору на нивоу генерација сигурна и за то имамо потврде². Говор млађих, пре свега у светлу актуелне дедијалектизације, требало би посебно испитати.

1.3. МЕТОДОЛОГИЈА

Грађа коју смо већ поменули као своју (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019, Бошк 2019) прикупљана је за различите потребе, али сваки снимак носи корисне податке у вези са фонетским, односно фонолошким особинама истраживаног говора. Разговор је био тематски усмерен на причу о прошлости, детињству и обичајима на снимцима Сев 2017 и Врб 2019, односно на тајни језик мајстора на снимку Бошк 2019, док су на снимцима који чине грађу Штр 18/19 забележени неформални разговори. Према нашој оцени, сав материјал је дијалекатски релевантан. Изнесена мишљења у раду заснивају се на датој литератури и перцепцији истраживача, будући да снимци нису направљени у идеалним условима и стога не подлежу анализи помоћу посебних програма, као што је Прат³. За поједина објашњења која се обично тичу неког другог језичког нивоа користимо се и усменим потврдама и објашњењима изворних говорника из Сиринића (из села Штрпце).

ГРАНИЦЕ ЖУПЕ СИРИНИЋ

2. Жупа Сиринић се налази на североисточном подножју Шар-планине, у горњем току реке Лепенац.

Сиринић има своје јасно одређене границе: обухвата цео слив горњег тока Лепенца. Жупа је, по својој равници по дну Лепенчеве долине, издуженог облика, углавном упоредничког пружања. [...] На јужној страни се тај обод протежесве до оштрог шарског гребена. [...] Западна граница јој се од врха Бистре спушта на превој Превалац, а затим иде Билом планине Ошљака, која, као и превој Превалац, одваја Сиринић од суседне Сретечке Жупе или Средске. Од Ошљака се даље на северозападној страни граница Сиринића протеже билом Коца Балкана и планине Жара или Грмовате, које га одвајају од призренског Подгора. Северну границу му чине огранци Језерачке Планине, Студеница и Куркулица, одакле се преко Гребера граница спушта према поменутој Бродској Клисури на источној косовској страни (Урошевић 1948: 117).

„У овим границама налазе се следећа села: Севце, Јажинце, Штрпце, Готовуша, Драјковце, Фираје и Брод, на децној, а Врбештица, Беревце, Сушиће, Горња Битиња, Доња Битиња, Вича, Коштањево и Ижанце, на левој страни Лепенца“ (Букумирић 1988: 253). Села Сиринића припадају општини Штрпце у којој Срби

¹ Житељи ових села одабрани су из практичног разлога: са њима смо у контакту.

² Будући да познајемо велики број изворних говорника из Сиринића, нека објашњења, односно илустрације биће дати на основу њиховог усменог казивања.

³ В. детаљније у Boersma 2001.

чине већинско становништво, а већину српског становништва чине староседеоци.¹ Део становништва је досељен из кучко-васојевићког правца и дијалекатски се уклопио у Сиринићки говор (Младеновић 2005: 173). У доњем делу Сиринића живе Албанци (села Фираја [у литератури наведено као *Фираје*, али код локалног становништва искључиво *Фираја*], Брод, Коштаћево и Ижање), али топоними попут *Фираје*, који је превод за словенско *Папрадин* / *Папраћин* или *Папрачин*, заједно са остацима православних цркава и гробаља у овим селима сведоче о томе да су ова насеља раније била српска (Младеновић 2016а: 69). Сиринић се као жупа први пут помиње 1331. године када је цар Душан Хиландару поклонио „планину Млечни от више Сиринића“ (Задужбине Косова: 334 према Младеновић 2005: 168), док је село ове жупе, Беревце [у локалном говору Берејце/Берејце], поменуто још у повељама XII в (исто).

АКЦЕНАТ

3. Као и у осталим говорима призренско-тимочке зоне, и у говору Сиринића изгубљене су опозиције и по квантитету и по квалитету. Акценат је, дакле, експираторног типа, чији се опис може наћи у већини дијалекатских студија о српском језику: „По природи је kratak, intenzivan i predstavlja glasovni udar kojim se jedan slog po jačini i dužini izdvaja iz glasovne cjeline“ (Okuka, 2008: 235) *комишје*, *седи*, *тако*, *мене*, *божем* (Сев 2017); *дошла*, *нормално*, *гуљсва*, *дома* (Бошк 2019); „Брисање прозодијског квантитета и квалитета и стварање акцента експираторног типа, као део општег упрошћавања језичке структуре, један је од маркантних балканизама“ (Младеновић 2015: 8). Дистрибуција акцента у овим говорима може бити различита, па тако Младеновић разликује три типа: 1. Први тип акцентуације јесте онај у којем је место акцента у начелу старо (слично оном у руском језику и чакавском дијалекту), тј. дистрибуција је слободна са евентуалним померањима која се могу објаснити унутрашњим развојем; 2. Други тип јесте нефонолошки ритамски акценат, његов најраспрострањенији тип јесте антепенултимски, али постоји и пенултимски; трећи тип јесте парадигматски и овде се акценат фиксира за исти слог граматичке односно творбене основе (в. детаљно у

¹ Податке о тачном броју становника не наводимо у основном тексту због непоузданих, односно неусаглашених постојећих информација. Будући да у последњем попису становништва Републике Србије (Попис становништва, домаћинства и станова 2011.) нису наведени подаци за АП Косово и Метохију, овде наводимо податке добијене на основу претраге на интернету. Према Popisu stanovništva 2011 Агенције за статистику Косова (Agjencia e Statistikave të Kosovës на адреси <https://ask.rks-gov.net/>), општина Штрпце има 6949 становника, али се на захтев о етничкој припадности не приказују подаци о томе. Подаци о етничкој припадности се могу наћи на Википедији, на страници која као референцу даје Агенцију за статистику Косова, (https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%B2%D0%B0_2011._%D0%BD%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%83): Срба је 3757, Албанаца 3148, док је осталих 44 подељено у групама „Бошњаци“, „Роми“, „Ашкалије“, „Остали“, „Неизјашњени“ и „Непознато“. У чланку се такође наводи да је највећи део српског становништва на Косову и Метохији бојкотовао попис. Такође на Википедији у чланку о општини Штрпце (https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%9E%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A8%D1%82%D1%80%D0%BF%D1%86%D0%B5), могу се наћи следеће информације: укупан број становника општине Штрпце је 13600, Срба је 9100, Албанаца 4500, а Рома 30. Подаци су наведени „према процени из 2007. године“, без позивања на изворе.

Младеновић 2015: 9–10). У Сиринићком говору место акцента је фиксирано на пенултими, што је „резултат аутохтоног развитака, свакако подупртог близином антепенултимског акцента на Шар-планини [нпр. говори западномакедонског подручја, говор шар-планинске жупе Гора и Средске], али и померањем акцента са отворене и затворене ултима на пенултиму“ (Младеновић 2015: 10), нпр. *по-бѣгла, испр́во, купѣно* (Врб 2019), *најбóгат, дѣца, жéна* (Сев 2017). Од поменуте дистрибуције има изузетака:

- са задржаним старим местом акцента, обично код прилога, показних заменица и појединих топонима: *Београ́д, онóј/онáј* (Сев 2017), *наћес, одма́, оту́д* (Штр 18/19)

- акценат на ултими као резултат сажимања истих вокала при чему је акценат остао на старом месту: *дизá, купува́* (Сев 2017),

- у говору једног информатора забележен и маргинални пример синтагматског акцента, проузрокован емфатичким истицањем, односно логичким акцентом у реченици: *но́ стар* (Сев 2017). Код аналитичке компарације иначе акценат увек остаје на придеву, односно прилогу¹.

- у позајмљеницама (старим и новим) *коца́, фрижидѐр* (Штр 18/19, Бошк 2019), *инжињѐр* (Врб 2019).

Према нашој процени, квантитетске опозиције елиминисане су и у неакцентованим слоговима; нема ни предакценатских, ни постакценатских дужина. Евентуална варирања у акценту у вези су са реченичним акцентом, односно интонацијом или емфатичким истицањем. Код најстаријих говорника се може чути акценат налик на дугосилазни или дугоузлазни, тј. вокално *p* изговара се продужено²: *црква, срце* (Врб 2019), дуже трајање тона вокала може се чути и код једносложних речи *у́мр, но́•п* (Штр 18/19) међутим, и ово би се пре могло објаснити истицањем управо због тога што се не јавља само код речи које у новоштокавским гооврима имају дугосилазни акценат. Будући да акценат може бити и значајно средство за семантичку и друге диференцијације у језику, како се то често наводи у вези са српским мелодијским акцентом, могли бисмо на основу описа експираторног акцента закључити да су овакви српски говори изгубили ту могућност. Међутим, ова улога акцента није неповратно изгубљена већ је преиначена у њему близак ниво – интонацију. Реченични тон се може преобликовати тако да највиши део буде на речи која се жели истаћи, без обзира на њено место у реченици. Као последица овога, обично код млађих говорника, интонација утиче на стварање акцената који личи на дигосилазни и дугоузлазни. Нпр. *не га стаљај на астал, у њѐп га тури* и *не ви је овој пијац него веће*³. Интонацију би требало посебно испитати на материјалу прикупљеном у посебним условима.

¹ У овом говору могућа је и компарација других врста речи, нпр. именица *домаћи́ца је она него ја́*; прилога: *оди по ова́мо* (на основу примера добијених усмено од изворног говорника).

² Младеновић овакаву артикулацију вокалног *p* објашњава језичким контактима (в. детљаније у т. 4.6.).

³ Последња два примера чули смо уживо од изворног говорника.

ВОКАЛСКИ СИСТЕМ

4. Вокалски систем говора жупе Сиринић састоји се из пет вокала који су као у књижевном језику *a, e, u, o, y*, затим полугласника *ə*, а вокалску функцију врши и сонант *p*. Основни вокалски систем једнак је једном од два модела које даје и Симеонов коментаришући вокалске системе језика балканског језичког савеза (Симеонов 1977: 55):

и	е	
у	о	+ р
	ə	
	а	

ОТВАРАЊЕ И ЗАТВАРАЊЕ ВОКАЛА

4.1. Премда на укупан број вокала у овом говору не утичу опозиције по квалитету и квантитету, број вокала у говору је знатно већи од стандардних $5 + 1$, иако те разлике немају фонолошку улогу. Вокали се у сиринићком говору под акцентом могу отвари, односно затварати. Како бележи А. Пецо, природа вокала у призренско-јужноморавском говорном типу зависи од суседних гласова и места акцента, те даје шему у којој, поред основних вокала и варијација полугласника, место заузимају и затворене варијанте вокала *o, a, e* (Ресо 1989: 43–44). М. Окука (Окука 2008: 233) наводи да отвореност, односно затвореност вокала у призренско-јужноморавском говорном типу зависи од суседних консонаната и акцента: вокали се приметно затварају у вези с назалима и лабијалима. Окука такође наводи да у неким говорима постоји диференцијација на основу некадашњег квантитета акцента. О овоме говори и Павле Ивић као о случају префонологизације квантитета у квалитет у говорима призренско-јужноморавског дијалекта (Ивић 1990: 163–171). Наиме, вокали *o* и *e* који су пре губљења квантитативних и квалитативних опозиција у овим говорима били у кратком слогу се отварају, а они који су били у дугим се затварају (Ивић 1990: 163). Постоје примери ових вокала који се у говору информатора чују као унеколико другачији у односу на њихов уобичајен лик, међутим, није сигурно да ли су баш затворени, док би се за отворене могло рећи да јесу такви, отворени.

Р. Младеновић (Младеновић 2013: 70–76) ову појаву доводи у везу са местом акцента, искључујући притом префонологизацију квантитета у квалитет. Коментаришући отварање, затварање и дифтонгизацију средњих вокала у говору Горе, Младеновић наводи „факултативност ове појаве [префонологизације квалитета у квантитет – прим. AP], међутим, упућује на различита наслојавања у процесу контаката са суседним насељима и областима, у којима – чини се – префонологизације није било. *Овде се мисли пре свега на говор Сиринића* [курзив наш] [...]“ (Младеновић 2013: 72). Према примерима из материјала у којима се средњи вокали чују измењено, као и искуству и језичком осећању аутора, могло би се закључити да је сигурно то да се овакви (или барем у већој мери измењени) вокали јављају онда када су под акцентом и да су у вези са емфатичким истицањем

(детаљан приказ услова и позиција за отворен и затворен изговор средњих вокала в. у Младеновић 2019: 317-322). У новијој грађи (Сев 2017, Врб 2019) смо пронашли потврде за примере које Ивић наводи са затвореним *e*, а и у материјалу се чују измењено: *л'éпо, бéло жéто*; потврде за примере са затвореним *o*, изговореним измењено: *тóј, óн, онóј, дóма, пóсле*; затим потврде за примере с отвореним *e*: *дéца, месéца, дал'éко, тéшко*; и потврде за примере с отвореним *o*: *вóда, дóле, најбóгат, дóбро*. Међутим, сматрамо да би отвореност, односно затвореност требало детаљније испитати помоћу објективних метода, за шта би требало такође имати материјал снимљен у бољим условима и материјал прикупљен посебно за ту прилику.

У материјалу Бошк 2019 нисмо пронашли ниједан пример отвореног или затвореног изговора вокала. Очигледно измењене вокале такође нисмо приметили ни у разговорима с изворним говорницима.

Полугласник

4.2. Полугласник и његово постојање у говорима призренско-тимочког (-јужноморавског) типа битно је место сваког истраживања ових говора, па се тако може навести да се и овде јавља полугласник за који Белић наводи да „звук који се тада образује [при артикулацији полугласника] је налик на врло кратку, моменталну звучност сугласника или вокала” (Белић 1905: 43) и он може стајати и на месту некадашњих полугласника, дакле, као континуант некадашњих словенских редукованих вокала, при чему је разлика између полугласника предњег и полугласника задњег реда неутралисана. Из новије литературе, а у директној вези с овим питањем:

Осим полугласника који је континуант некадашњих јерова, у сиринићком говору срећу се и новији полугласници који су различитог порекла. Опстанак полугласника и његове артикулационе карактеристике, затим нови полугласник настао редукцијом пуних вокала, дистрибуција нових факултативних полугласника у овом ареалу упућују на балканистички утицај и на контактни вокализам несловенских балканских језика (Младеновић 2018: 213).

Како Младеновић наводи и илуструје, полугласник се у овом говору јавља и у коренским морфемама и у афиксима: *дън, зъва, вьшке, тьд, събор; ченичън, братанъц* и сл. Постоји такође и секундарни полугласник у финалним слоговима (*ветър, огъњ*), као и полугласник турског порекла (*сандък, јастък*) и полугласник настао као резултат редукције вокала (*дъгъчъч, мътка*) (в. Младеновић 2018: 216–217).

И у новијој грађи (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019) се може чути полугласник: *рж* (Сев 2017), *ручък, ја_сьм, óтъц, със свекрју*. (Штр 18/19, Врб 2019).

У говору информатора полугласник се јавља и на крају једносложних речи када је темпо говора спорији, када се нешто посебно истиче *пéтэ, шéсэ, шóртэ, тóјэ* и као маркер интонације набрајања: *Кóуникэ, Пóтокаэ, Жáрски рíдэ, Божилáзэ* (Сев 2017). Последњи топоним у примеру се свуда јавља са полугласником на крају што би се могло објаснити тенденцијом да акценат буде на пенултими. Појава полугласника на крају речи није сада први пут уочена, па тако Младено-

вић (Младеновић 2018: 218–219) издваја и илуструје три типичне употребе: 1. на крају предлога при чему и предлог може имати акценат и бити самосталан *съсь жито* или остати део интонационе целине *съсь сестру*; 2. на крају једносложних речи као резултат тежње да се и код њих оствари пенултимски акценат *врућь*, *брѣгь* и 3. код свих речи се на крају може јавити као стилски маркер.

Полугласник се може чути и у говору млађих *съг*, *със*, *тънко*, *дъгъчак*, *дъньс*, *Урошѣвъц* (Бошк 2019 и усмени разговори), али употреба није доследна и обично зависи од темпа говора (пре ће се чути у бржем) и прилике у којима се разговара, односно од тога колико воде рачуна о свом говору.

Јат

4.3. Рефлекс јата одувек је значајно питање у свим дијалектолошким истраживањима српског (и других словенских) језика, па га је тако нужно поменути и овде. За читаву призренско-тимочку зону обично се наводи да је рефлекс јата доследно екавски: *дѣца*, *млѣко*, *нѣсам*, *посѣеш*, *узѣја*, *л'ѣпо*, *бѣло*, *мѣне* (дат.јд.) (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019). Тако би се могло навести и за говор Сиринића. Оно што се у овом раду може навести јесте да је рефлекс јата у основи речи екавски, али да у наставцима и афиксима може бити одступања. Тако је рефлекс јата у императиву и у једнини и у множини /и/ *купите* (Врб 2019). Постоје код одређеног дела говорника ове жупе и облици *сије*, *грије* поред *сее*, *грее*¹. Ретки примери би могли бити остатак утицаја говора досељеника из ијекавских крајева (Младеновић 2005: 173)²(или просто лексикализован остатак њиховог говора (Младеновић 2016а: 68)³). Појаву да код говорника призренско-тимочке зоне изговор /е/ прелази у /и/, у основним разматрањима о вокализму, бележи и Белић у примерима као што су „*сијемо*, *смѣју*“ (Белић 1905: 22), а управо различите облике глагола *гријати* и *сијати* помиње и Ивић (исп. Ивић 1999: 167–168)⁴ као утицај фонолошке средине на изговор вокала /е/, тј. утицај сонанта /ј/. Свакако, оваква се објашњења пре свега везују за ијекавске говоре, а у Сиринићу је ова појава веома ретка и пре би се могла оценити као некакав петрификован остатак.

Судбина назалних вокала

4.4. Назални вокал предњег реда је, као и у свим осталим штокавским говорима деназализацијом прешао у *е* (Окука 2008: 23): *јѣчам*, *седамдѣсет* (Сев 2017), *да лѣгнеш*, *ледѣну* (Штр 18/19).

¹ Усмене потврде од изворног говорника.

² „((...)) у ову жупу је стигао део српског становништва из северне Албаније и Црне Горе (Гусиње, Кучи, Бока)“ (Младеновић 2005: 173).

³ „Ово становништво је дијалекатски уклопљено у сиринићки дијалекатски тип, а слаби трагови се могу срести у лексици“ (Младеновић 2016а: 68).

⁴ Утицај фонолошке средине обично се наводи у вези са другим штокавским говорима, али се по правилу наводе примери које смо и ми нашли, па стога дајемо и објашњење П. Ивића из рада о отварању и затварању вокала: „нарочито је упадљива скупина коју сачињавају облици греје, грејемо, грејану, сеје, сејем. У многим српскохрватским говорима ј утиче на затварање претходног вокала у корену ових глагола; то -ђј- > -иј- у готово свим ијекавским и у низу шумадијско-војвођанских“ (Ивић 1999: 167–168).

Код назала задњег реда ситуација је нешто сложенија: по правилу $q > y$, у свим позицијама у већини села жупе Сиринић: *му́жа*, *ку́ћ* 'у (ак.јд. именице *кућа*), *му́чни*, *купува́* (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019). Међутим, у појединим селима (Севце и „факултативно у Јажинцу и Готовуши“ (Младеновић 1999: 452)) јавља се и $q > a$ код глагола III Белићеве врсте: *викна́л* 'е, *падна́ла*, *подинáта* (Сев 2017), док је у осталим селима *викнуле*, *паднала*, *подинута*. Р. Младеновић овај рефлекс тумачи као утицај говора Сретачке жупе (исп. Младеновић 1999: 451–452).

Вокално л

4.5. Како Павле Ивић наводи „У призренско-јужноморавском дијалекту основни рефлекс је у, а у неколико примера, углавном иза дентала *д* или *с*, јавља се лу: *длуг*, *слуза*, *слунце*“ (Ивић, 2001: 148). Лексема *дуг* није уобичајена за овај говор јер се увек користи изведеница *дъгъчъ/ак*¹, док се потоња два примера могу чути код најстаријих говорника, мада и код њих ретко јер је реч о свега неколико примера који се, као и још неке упадљиве особине попут примера у којима је $q > a$ или наставак *-ја* за 3.л.јд. радног глаголског *мислѐја*, *ради́ја* (Штр 18/19), данас потискују утицајем шре свега млађих генерација, а затим и утицајем средстава информисања.

Вокално р

4.6. Како и Младеновић (Младеновић 2018: 219) бележи, вокално /р/ у сиринићком показује знатну стабилност јер је полугласничка компонента у унутрашњости речи (нпр. у лексеми *брж* (Младеновић 2018: 219), која је иначе одлика јужнометохијске зоне, слабија, па стога према вокалном /р/ овај говор уклапа и у северношарпланински, и у јужнокосовски, и у северномакедонски ареал. Корпус то потврђује. Примери: *умр́л* 'е, *прво́га*, *цр́кву*, *омр́зно*, *у́мрә* (Сев 2017), *најп́ро*, (Штр 18/19). Помињан продужени изговор вокалног /р/ последица је контакта с идиомима у којима је „статус вокалног /р/ нападнут или нема вокалног /р/“ (Младеновић 2018: 219). До појаве полугласничког или вокалског елемента уз вокално /р/ долази у додиру с полувокалима /ј/ и /в/ или након њиховог испадања: „избегавање хомонимије после испадања /в/ у међувокалском положају из именице *свекр́ва* подстакло је појаву полугласника у примеру: *Съм држа́ла ова́ко свекр́у бо́лну*“ (Младеновић 2018: 219). Полугласнички елеменат се такође може чути и у примерима *п́рво* (прво) (ДАБИ 2003, Штр18/19), *др́во* (Штр 18/19). У контакту са /ј/ јавља се декомпоновано /ре/ у примерима као што је *умре́ја* (Сев 2017), али се може чути и *умрѐја* (Штрп 18/19, Бошк 2019).

Супституције вокала

4.7. О вокалским супституцијама пишемо на основу нове грађе. Можемо разликовати фонолошке и морфолошке супституције.

¹ На основу објашњења добијених од изворног говорника.

Фонолошке супституције

– *a > o* Вокал *a* иначе је стабилне артикулације – неутрални ка задњем, не-лабијализован, али се у комбинацији с неслоговним /*ʔ*/ супституише лабијализованим вокалом задњег реда /*o*/ у примерима: *мѣтноʔ, рабóтоʔ, дíноʔ* (Сев 2017);

– *e > o* Вокал *e* је супституисан вокалом *o* у примерима: *напíшоʔ, íдоʔ, зна́јоʔ* (Сев 2017), *Ра́ноʔ* (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019).

Ове супституције изазване су контактом са неслоговним /*ʔ*/, при чему се добија дифтоншка секвенца /*оʔ*/. (о /*ʔ*/ в. т. 4.10.) а „С обзиром на то да /*и*/ шрипада највишем вокалу, остаје дифтонг /*иʔ*/ (*носиʔ, трчиʔ*), поред чешћих облика *носу, трчу*“ (Младеновић 2019: 316).

Морфолошке супституције

– *o > e* Вокал *o* у префиксу про- је смењен вокалом *e*, морфолошким путем, ширењем префикса *пре-*: *предужíло* (Врб 2019), *прекúа* (Штр 18/19);

Вокалске групе

4.8. У Сиринићу су вокалске групе сасвим уобичајене, шта више могу се наћи и у основама речи, али и у парадигматским облицима лексема код којих их у номинативу нема. Ову толеранцију ка вокалским групама Младеновић оцењује као траг некадашњег романског супстрата који је имао утицаја и у фонетско-фонолошком и у морфо-синтаксичком систему (Младеновић 2019: 312-313). Вокалске групе у овом говору најчешће су резултат испадања гласова у интервокалном положају (пре свега /*j*/ и /*v*/, в. т. 5.4.), али и додира афикса и падежних наставака са основом речи. Из грађе Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019:

-*aa-* је очувана у примеру *сáат*. Група -*aa-* контраховала се у једно *a* под акцентом у примерима *дизѐ, купувѐ*, а у примеру *сна́ва*, након губљења *x*, вокалска група разбијена је хијатским *v*;

-*oo-* у примеру *доóди* добијена је морфемским спојем префикса и глагола у личном облику, очувана је ради очувања значења;

-*au-* у примеру *сла́у, да́у, за́у* након губљења *v*;

-*ae-* опстаје код бројева *два–тринáес, пе_шеснáес*;

-*ao-* у примеру *пра́о* настала је након испадања интервокалног *v*;

-*ou-* у примеру *његóу* ћерку настала након испадања интервокалног *v*; у примеру *Босáнку никóу* након испадања интервокалног *j*;

-*oe-* у примеру *бро́еве, сво́е, никóе* након испадања интервокалног *j*; у *чо́ек* након испадања интервокалног *v*;

-*oa-* у примерима *тво́а* де́ца, *ко́а* након испадања интервокалног *j*;

-*eu-* у примеру *де́у*;

-*iu-* *ње́у* након испадања интервокалног *v*.

САЖИМАЊЕ И ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА

4.9. Насупрот претходно истраживаној појави стоје сажимање и губљење вокала, који су, према нашем истраживању, доста ређи. У истраживаном материјалу (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019) контракције се обично јављају на крају речи: у радном глаголском придеву глагола чија се основа завршава на вокал, односно оних глагола код којих је -л на крају слога замењено са -(j)а (в. т. 5.5.): *дизá* (< *дизáа* < *дизáја*), *купувá* (< *купувáа* < *купувáја*)¹, регресивно у сандхију *ћ_úде* (< *ће úде*), код именица типа *посо* (< *посао*).

Губљења вокала такође нису тако честа. За разлику од сажимања које је обично на крају речи, вокали се губе и у медијалној позицији. Из горе наведеног материјала, али и из Бошк 2019:

– Афереза: у материјалу нема потврде за губљење вокала у иницијалном положају, у том положају су стабилни;

– Синкопа: губљење вокала у медијалном положају посведочено је у примерима *кóлко* (< колико), *толко* (< толико), *оволко* (< оволико), који се јављају искључиво као такви, а примери са вокалом који у овом говору испада код локалних говора перципирају се као ‘грацки’ (*градски*), односно ‘учени’²;

– Апокопа: вокали нестају са финалне позиције у примерима: *ил* (< или), *ал* (< али), *ка* (< као). Прва два примера су међусобно замењива без стилских разлика, а трећи пример се увек јавља искључиво у наведеном виду.

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

Покретних вокала готово да нема. Заменичко-придевска промена доследно чува финални вокал као у примерима: *јенóга*, *првóга*, *тóму* (Сев 2017, Штр 18/19), док се њихова употреба без покретног вокала перципира као, како смо и горе навели, ‘грацка’ или ‘учена’. Прилог *тад* (ређе *тад*) (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019) јавља само у том лику. Једини пример с покретним вокалом који можемо навести јесте прилог *сэг(е)* (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019). Сви наведени примери забележени су и код млађих говорника, односно у материјалу Бошк 2019.

НЕСЛОГОВНО /ʃ/

4.10. Појава неслоговног *ʃ* није ретка у говору Сиринића, али она нема фонолошку вредност, за разлику од оближњих говора у којима би то могла бити и префонологизација квантитета у квалитет (Младеновић 2013: 76-77). Јавља се у именским речима типа, *дóʃње*, *сеʃски*, као супституент /в/, односно /л/. И полувокал /в/ и полувокал /j/ мењају се и у средини и на крају речи: *оʃце*, *његóʃ*, *стéʃна* (Сев 2017) *по зéʃње*, *жиʃ* (Штр 18/19).

¹ Код једног броја глагола сажимање се врши у корист /о/, тј. према стандардном облику у којем финално –л прешло у –о: *дошо*, *нашо*, а код ког је касније дошло до сажимања вокалске групе.

² Под „ученим“ се подразумева стандард научен у школи и којем ови говорници, пре свега млађи, теже у разговору са свима који не живе у Сиринићу, али који се у међусобном разговору вреднује као знак да се неко труди да потисне локални говор у корист „ученог“, што се негативно вреднује.

Најизразитије је и, поред тога, системски објашњиво у 3. л. мн. презента, код којег би се могло рећи да је уопштен наставак -оў јер се тематски вокал -а- или -е- лабијализују, а затим и прелазе у о услед додира са наставком љ: *мётноў дїноў* (метне, дине); *сїсоў, рабóтоў* (сиса, работа); *напїшоў, їдоў, зна́жоў* (напише, иде, знаје) (Сев 2017), *немоў, ку́воў* (нема, кува) (Штр 18/19). Код глагола на -и- наставак је само -у: *сѣду, блїзну, облізну* (седи, близни, облизни) (Сев 2017), *збóру* (збори) (Штр 18/19)¹.

Према пасивној артикулацији /в/ Младеновић сиринићки говор смешта у шири ареал призренско-јужноморавских, северномакедонских и западномакедонских говора, али га и у тој групи издваја због тога што је она у овом говору још изразитија, те се /в/ деконсонантизује и прелази у /ђ/ које заједно с вокалом испред себе чини дифтонг (Младеновић 2005: 182-183).

Неслоговно /ђ/ може се комбиновати са свим осталим вокалима, па тако и с полугласником, као у примеру *тђўњѣ/ан*².

„У сиринићком говору нису непознати ни примери у којима је /в/ иза /о/ или на крају речи замењено вокалом /у/: *оуца, ђеу*” (Младеновић 2005: 183). На основу нашег познавања говора, рекли бисмо да би се први пример из цитата могао чути, али врло ретко, када је лексема предмет емфатичког истицања, односно под реченичним акцентом, док су примери са /у/ иза вокала у једносложним речима сасвим обични, па ће тако често бити *глау* (ак.јд. именице *глава*), како би се одржао пенултимски акценат (исп. и појаву ѣ на крају једносложних речи у т. 4.2.).

КОНСОНАНТИЗАМ

5. „У консонантизму сиринићки говор не показује подударност ни са једним околним идиомом” (Младеновић 2016а: 76). Консонантизам говора Сиринића састоји се, у начелу, од двадесет и четири гласа од којих многи имају различите алофонске варијације. Консонантски систем бисмо могли проширити двома фонемама од којих се једна у говору информатора јавља под одређеним условима /х/, а друга у овом говору очувана у неколико лексема /с/, тј. /dz/.

Сонанти: в, р, ј, л, љ, н, њ, м

Опструенти: б, п, ф; д, т; з, (s), с, ц; ч, џ, ж, ш; ђ, ђ; к, г, (х).

ФОНЕМА /х/

5.1. Фонема х је забележена у примерима попут *хра́на, хотѐл, сахра́на* (Сев 2017, Штр 18/19), у Сиринићу такође постоје имена и презимена *Михајло* (нема облика са супституисаним /х/ као што је Мијајло)³, *Михајловић, Христина* (чешће

¹ Детаљно у Младеновић 2002.

² На основу усмене потврде изворног говорника.

³ У материјалу ДАБИ 2003 се може чути пример *не ктѐле* у којем је /х/ супституисано фонемом /к/. Употреба облика *хтеле* резултат је потребе информатора да се прилагоди истраживачу за којег зна да не говори истим идиомом, али то само до одређеног степена ради, што се види из два разлога: први је тај што је у 3.л.мн. радног глаголског придева и за мушки и за женски род користи наставак -е, односно -ле, а други је тај што је типичан облик глагола *хтети* у овом говору без иницијалног /х/, па тако потврдан и одричан облик за 3.л. мн. радног глаголског придева гласе: *оћа́ле* и *нејћа́ле* (наведене језичке факте износимо на основу усмених потврда од изворних говорника).

је ипак Кристина), међутим, она не постоји у многобројним примерима у којима јој је етимолошки место, или се у многим лексемама на њеном месту налазе друге фонеме:

– у иницијалном положају се губи: *аљина* (Врб 2019), *ајде*, (Штр 18/19), *крáве* и *оўце*, *тој свé смо рани́л'е* (Сев 2017);

– у медијалном положају се на месту /х/, јавља хијатско /в/ или /ј/: *сна́ва*, *мава́ле* (Врб 2019); *стрéја*, *ку́јна*, *сва́тиш* (Штр 18/19);

– у финалном положају се губи: *гра́* (Штр 18/19, Врб 2019), *омр́зно*, *одо́* (аорист, 1.л.јд.) (Сев 2017).

Појава ове фонеме у говору старијих информатора би се могла протумачити као новија појава настала под утицајем медија и млађих генерација (у чијем се пак говору јавља под утицајем школе и медија) пре него утицајем неких суседних говора који ову фонему имају (/х/ има очуван фонолошки статус у систему говора Горе (Младеновић 2001: 151)), због тога што јавља изузетно ретко и само у појединим облицима (*хра́не*¹, али *крáве* и *оўце*, *тој свé смо рани́л'е*). Такође, на основу материјала Бошк 2019 и усмених разговора с изворним говорницима са сигурношћу тврдимо да је употреба /х/ и код оних средњег доба једнака наведеној.

ФОНЕМА /s/

5.2. Премда се обично у вези с говорима призренско-тимочког ареала фонема /s/ наводи као стандардни део фонолошког инвентара, што одговара и балканистичкој тенденцији ка уређењу по опозицији звучно/беззвучно, где постоји пар /ц–s/, у говору Сиринића се она чува тек у одређеном броју лексема у којима се не супституише. Лексеме с фонемом /s/: *сéбе*, *сúри*, *сúўре*, *спóпуљ*, (*на*)*сьўни* (Штр 18/19, Бошк 2019)². У лексемама као што су *звезда*, *зид* и сл. фонема /s/ никад не замењује фонему /з/.

ФОНЕМА /ф/

5.3. Већина испитивача штокавских говора сматра да глас *ф* не постоји као стална фонема, те да је он у говору старијег и непокретнијег становништва супституисан гласом *в*, а да се у новије време поново јавља обично у речима страног порекла, које у наше време улазе у употребу, и да је чешћи код оних који „су учествовали у ратовима или су више путовали” [Наведено у фусноти: Богдановић Бучум 33; Богдановић Алекс. 103; АП-БМ РЕсава 267; Јовић Трстеник 62; Реметић Шумадија 156-159; Симић Левач 110-113 – прим. АР]. Има и мишљења да је овај глас редовно и доследно замењен гласом *в* [Наведено у фусноти: Нпр. в. Станојевић 384 – прим. АР] (Ћирић 1999: 72).

Када је реч о овој фонemi у територијално, али и језички блиским говорима, као што су говор Сретечке жупе, Горе или Ћаковице, најчешће се наводи да фоне-

¹ Обично се у овом значењу користи глаголска именица *једéње* (на основу усменог објашњења изворног говорника).

² Значења лексема: *сéбе*: *зебе/мрзне*; *сúри*: *гвири/провирује*; *сúўре*: *врста мушког доњег веша*; *спóпуљ*: *слине*, *насьўни препуни*.

ма /ф/ чини део фонолошког инвентара, тј. наводе се примери у којима се не супституише: С. Павловић наводи да „треба поменути да је у овом говору [Говору Сретечке жупе – прим. АР] познат и мукли сугласник *ф*” (Павловић 1939: 106), Младеновић да се „ф у ГГ [Говору Горе – прим. АР] добро чува” (Младеновић 2001: 178), а Стевановић овај глас разматра у поглављу о прелазним звуцима и наводи да се /в/ „изговара са јаком фрикцијом, тако да он гдекад постаје правим сугласником *ф*” (Стевановић 1950: 61). Такође, фонема /ф/ стандардна је јединица призренског говора, а то што је у овом систему укореењена С. Реметић објашњава дугогодишњим суживотом с Турцима. Реметић оцењује да у околним говорима у односу на призренски она није толико сигурна, будући да се у истраживањима о ђаковачком говору или говору Сретечке жупе поткрепљује тек неколиким примерима, а да је у вези са овим призренски говор најближи ораховачком (Реметић 1996: 400).

Фонема *ф* је у говору информатора забележена у примерима попут *Фџџко*, *фџно*, *фамилијарно* (Сев 2017), *фџала*, *фџали* (Штр 18/19, Бошк 2019)¹. Глас /ф/ се у овим примерима никада не супституише нити има специфичне фонетске особености.

ФОНЕМЕ /ј/ и /в/

5.4. „Артикулација сонанта *ј* (и) и *в* је ослабљена тако да они често испадају” (Ивић 2001: 152). Наведено се односи на све говоре призренско-тимочког ареала, али исто тако се може рећи и за говор Сиринића, где стабилност фонема /ј/ и /в/ зависе од њиховог положаја, односно гласовног окружења.

Према материјлу (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019) глас /ј/ се у неким положајима пасивније изговара, док се у неким и губи.

– најчешће се губи између два вокала: *своје*, *бројеве*, *никоји*, *никоју*,

– ослабљене артикулације је испред консонанта и на крају речи: *гнојш*, *крóј*, *некоји*,

– у иницијалном положају се углавном чува: *ја*, *јадни*, *јела*; ретко се губи: *да* *е онóди* (енклиза), а јавља се и као протетичко: *јоне*,

– фонема /ј/ се јавља и као хијатско *ј* у бројевима нпр. *двајес*, *тријес*.

Према поменутој грађи сонант /в/ је у сиринићком говору стабилнији, али његова артикулација такође може зависити од његовог положаја, односно гласовног окружења.

¹ О наведеним примерима на основу примера и објашњења добијених од изворних говорника могло би се додати још понешто из угла лексикологије: Име *Фџко* било је често у старијим генерацијама (рођени 30-их година XX века, нпр.), а оно, заједно са лексемама попут *фрула* и *фруна* које номинују предмете свакодневнице тог доба, указује на то да коришћење ове лексеме није условљено често помињаним данашњим утицајем медија и школе, као што је случај са фонемом /х/. Прилог *фамилијарно* у значењу *породично* конструисан је према именици *фамилија* која је у говору Сиринића основна лексема са значењем „заједница коју чине родитељи, њихова деца и блиски сродници” (Дефиниција је дата према примарној дефиницији лексеме *породица* у Речнику српскога језика у којој такође пише да чланови те заједнице живе заједно, а што одговара значењу лексеме *фамилија* у овом говору), док се лексема *породица* знатно ређе користи. Разлог за овакву лексичку дистрибуцију јесу услови живота, тј. то што су до скоро, а понеко и данас, мештани живели заједно, у истој кући, са широм родбином. Други назив за ову појаву у Сиринићу је *заједница*, коју један саговорник помиње на следећи начин: „*смо живџе у заједници, жими ти, свџкар и свџрва и ја сџс мџжа и деџу и деџери и јџтрве с њџну деџу*“.

– у иницијалном положају се чува: *Војина, више, врши́л'е, ве́је, ви́ка*,
 – у медијалном положају: *све́кар, све́, држа́ве, чува́ла, ова́мо, живе́ње, плéва, улавéста*,
 – фонема /в/ је нестабилна на крају речи, па је тако нема у нпр. лексеми *ч'о́ек* (Сев 2017, Штр 18/19), затим у неким облицима речи, испред наставка -у у ак. јд. ж.р. *њи́у, њего́у* (Сев 2017) и у 3. л. мн. презента: *сла́у, плéу* (Штр 18/19); док се испред сугласника супституише неслоговним у преко билабијалног w: *Николо́ў-дан, њи́ўче, о́ўце, о́ўде* (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019).

ФОНЕМА /л/

5.5. Статус фонеме /л/ је у околним говорима (Гора, Сретечка жупа) често испитивано питање, па ће му стога и овде бити посвећена пажња. Фонема /л/ у сиринићком говору данас је у највећој мери стабилна; њена вредност једнака је општештокавском /л/: *мланéста* (ДАБИ 2003), *побéгла, бéло, лéк, јéла* (Сев 2017), *пóсле, подели́ја* (Штр 18/19), *млóго, пла́ц* (Врб 2019). Међутим, у изговору најстаријих у вези с вокалима предњег реда њен лик често бива приметно измењен. Заправо, када се нађе испред /е/, /л/ се умекшава у различитом степену: *л'éба, ул'éне, турíл'е* (ДАБИ 2003), *гл'éј* (Врб 2019); поготову на крају речи: *хотéл'е, ора́л'е, јéл'е, држа́л'е* (Сев 18/19), *веја́л'е, сеја́л'е, гл'éда, дал'éко, пóсл'е* (Штр 18/19) док се испред вокала /и/, /л/ не мења, не умекшава се: *али, ливáде, поде́ли, метли́че, бо́ли* (Сев 2017, Штр 18/19, Врб 2019). Најчешћи су примери умекшавања /л/ у вези са множинским облицима радног глаголског придева, међутим, ни у овој категорији, као ни у другим примерима није доследно извршено, те се не може узети као системско правило, већ се само може констатовати постојање ове појаве, тј. овог алофона. Ова појава је присутна у већој мери у говору жупе Горе, а у вези с њеним пореклом помињу се албански и арумунски утицаји (Младеновић 2001: 194–199).

У сиринићком говору код радног глаголског придева -л на крају слога може бити замењено са -ў или са -(j)a (Младеновић 1999: 449). Први случај Младеновић објашњава као иновацију која води порекло из оближњих северномакедонских говора, пре свега тетовског, а друга је призренско-јужноморавска морфолошка црта (исп. Младеновић 1999: 447–453). Глаголи чија се основа завршава на вокал имају -(j)a: *ради́ја, умре́ја, подели́ја, купува́, дизá* (у последња два примера је након губитка -j- дошло до контракције вокалске групе aa) (Сев 217, Штр 18/19, Врб 2019). Наставак -ў посведочен је у примерима попут: *и́шоў, оти́шоў, мо́гоў* (Сев 2017). Важно је нагласити да је ова црта обично присутна код старијих говорника, док млађи обично користе форме *ишо, отишо, мого* (Бошк 2019), односно облике са асимилацијом и контракцијом вокала према стандардним облицима *ишао, отишао, могао*¹. Овај наставак се може срести и код осталих врста речи код којих је некала било -л на крају, у именицама типа *Ра́нђоў, néпоў*, али ће обично код једносложних остати /л/: именице *сол, вол, кал*; прилози *сáл*², *бо́л*³. Има примера

¹ Податке износимо на основу личног познавања сиринићког говора и разговорима с изворним говорницима.

² Са значењем *само* некад и *мало*.

³ Са значењем *много* или *довољно*.

и са вишесложним лексемама: *сóкол, оздóл, áстал* (Младеновић 1999: 453-466). У грађи Бошк 2019 нема забележених варијација код фонеме /л/.

ФОНЕМЕ /ѣ/ и /ѥ/

5.6. Како Ивић наводи „у призренско-јужноморавском је по правилу *ћ* и *ђ*, понекад, особито у јужнијим крајевима, са слабијом фрикцијом, дакле // или /, // или //” (Ивић, 2001: 155). То се може чути и у испитиваној грађи. Није доследно и системски, мада се може издвојити то да се најчешће чује при крају речи: *кућ’е, нећ’е, домаћ’ица* (ДАБИ 2003), *колóмбоћ’, колóмбоћ’* (и *коломбóћ’ан* и *коломбóтњи л’еба*) (Штр 18/19, Врб 2019), *кућ’у, могућ’ѣн, ћ’ерко, браћ’а* (Врб 2019), *јагањчић’и, Ракíћ’еи* (Сев 2017); *одрећ’ено, свић’а* (ДАБИ 2003), *Снаћ’е се, наћ’убри* (Сев 2017). Корен ове појаве Р. Младеновић види у додиру српских говора с македонским код којих се на месту ових африката јављају медиопалатали *к’* и *г’* (Младеновић 2005: 182).

У северошарпланинском сиринићком говору у већем делу насеља и даље опстаје стабилна опозиција [т-т’, д-д’], али се у рубним деловима већ срећу потврде типа *куч’а, оц’а, домаш’ин*, свакако под утицајем јужнокосовске ситуације. У овом говору су чести примери множине типа *девојчичи* (: девојче), *кучичи*, са морфологизованим формантом *-чичи* (< -чит’и), настали даљинском асимилацијом (Младеновић 2016а: 259).

Поред утицаја додиром с македонским говорима наведеног у литератури, оцењујемо да на изговор ових африката утиче и фонолошка околина у којој се налазе, што показује пример *баић’ице* (Сев 2017, Врб 2019), где је /ћ/ у потпуности једнако фонему /ћ/ у млађим штокавским говорима; фонема /ћ/ је у вези са фрикативом /ш/, ојачала своју фрикцију. Све наведено упућује на закључак да су фонеме /ћ/ и /ђ/ у овом говору фонолошки стабилне, а да се у другим случајевима ради о алофонским варијацијама и то само код најстаријег дела становништва. Како се и из наведених примера види, варијације су много присутније у селима Севце и Врбештица него у Штрпцу. У грађи Бошк 2019 нема оваквих варијација код фонема /ћ/ и /ђ/.

ФОНЕМА /ч/

5.7. У испитиваном материјалу се може чути да се изговор фонеме /ч/ није увек и код свих информатора исти. Изговор африкате /ч/ у овом говору призренско-јужноморавског типа је, према испитиваном материјалу, фонолошки стабилан, али са доста фонетских особености: њена реализација варира од гласа једнаке вредности оној у новијим штокавским говорима до африкате са ослабљеном фрикцијом – /ч’/. Овакво /ч/ није условљено положајем; може се наћи у иницијалној позицији: *ч’етири, ч’опура* (ДАБИ 2003), *ч’бек, ч’ува́ла* (Сев 2017); у медијалној: *преч’екам, веи́тач’ко, му́ч’ни* (Врб 2019), *кромíч’е, љути́ч’е, уну́ч’е, метли́ч’е* (Сев 2017), *вла́ч’ку, ко́лч’е* (Штр 18/19) и у финалној: *веч’* (Сев 2017, Штр 18/19).¹

¹ Појава нешто другачијег изговора фонеме /ч/ у Сиринићу се посебно везује за житеље села Севца који се у локалном говору називају и *Ч’еталке* (према усменом објашњењу добијеном од изворног говорника). Као и код

АНТИЦИПАЦИЈСКА ПАЛАТАЛНОСТ

5.8. „Гласовна група V + *палатални сугласник* (њ, ђ, ѣ) замењује се у мањем броју примера групом V + j + *палатални/делимично палатални/веларни сугласник*” (Младеновић, 2005: 229). У примерима *срѣјћа, цвѣјће, свѣјћа* (Штр 18/19) се јавља антиципацијска палаталност у вредности V + j + палатални сугласник *ћ*. Уобичајено је и у сандхију: *дѣ_јћеш* (Штр 18/19, Бошк 2019). Глас који се овде јавља није увек /j/, већ може бити и неслоговно /и/. Шта више, у спонтаном говору се обично јавља неслоговно /и/, а његова артикулација прелази у сугласничку онда када је лексема под логичким акцентом. Младеновић у вези са овим истиче „Антиципацијска палатализација код палаталних предњонепчаних африката потврђена је великим бројем примера само у СиГ [сиринићком говору – прим. АР], па се може казати да је то једини говор ЈЗКиМ у коме је ово органска особина” (Младеновић 2010: 226). Младеновић наводи и ређе примере за антиципацијску палаталност код /ћ/: *прејћу, мејћу* итд. и такође бележи да су обични и примери без антиципацијске палаталности. Данас је то још чешћа појава, посебно у говору млађих (Бошк 2019) код којих је као лексикализовано остало *де јћеш*, а примери попут *срѣћа, цвѣјће, свѣјћа* су факултативна и доста ређа појава.

ДЕПАЛАТАЛИЗАЦИЈА

5.9. Депапалатализација, односно појава да се /љ, њ/ замењују са /л, н/, обично уз антиципацијску палаталност, често је обрађивано питање у вези с околним говорима, па се тако помиње и Сиринић. Међутим, оно што се у овом светлу у вези са Сиринићем помиње јесте „Сонант /љ/ најбоље чува палаталну природу у СиГ [сиринићком говору – прим. АР] [...] Артикулација палаталног /њ/ прати артикулацију /љ/” (Младеновић 2010: 218). Према истраживаном материјалу, у говору Сиринића се, иако у ретким примерима, може приметити делимична депапалатализација палатала /њ/, док је палатал /љ/, како је наведено у цитату, у потпуности стабилан. Иако постоји као фонема једнака оној у новим штокавским говорима и која се јавља у већем броју примера *њиве, жњѣл’е, јажњѣти* (Сев 2017), /њ/ се може чути на нивоу алофона и као /н’/, нпр. *кѣн’, сирѣн’е* (Сев 2017), дакле, са смањеном палаталношћу, али без антиципацијске палаталности испред. Облике *бачејна*¹, *бачејња* или *бачења*, који се често могу чути, Младеновић објашњава испадањем интервокалног /в/ из лексеме *бачевина*, а затим редуковањем /и/ (Младеновић 2010: 230) и овај пример наводи као случај привидне антиципацијске палаталности. Такође, М. Букумирић као топоним из Сиринића наводи искључиво *тршејна* (Букумирић 1988: 72), док смо ми од саговорника из Штрпца усмено чули *тршења* и *тршејња* (први облик користе житељи свих узраста, а други је уобичајен за старије од око педесет година). Букумирићев пример би могао бити из неког другог села или би могао указивати управо на промену у овом говору.

фонема /ћ/ и /ђ/ и када су у питању варијације у изговору /ч/, по броју примера се види да се она пре може везати за Севце и Врбештицу, а да је у Штрпцу ређа.

¹ Овај облик нам није познат.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

7. Говор жупе Сиринић изразито је иновативан у односу на остале штокавске говоре јер је развио нове црте као што је експираторни акценат, аналитичка деклинација (*сас оўце*) и компарација (*по стáр*), удвојени облици заменица (*мéне не ми се седéло*) итд., које га заједно с осталим говорима призренско-тимочког ареала везују и за балкански језички савез. И у оквиру овог говорног типа сиринићки говор има посебно место које су му омогућиле неке његове особености. Када је реч о фонетици, у питању су појаве попут везаног пенултимског акцента, отварање средњих вокала /o, e/ под акцентом, развитак љ место -л за прво лице јединине м.р. радног глаголског придева (поред призренско-јужноморавског -(j)а), употреба неслоговног љ место в у неким позицијама, умекшавање групе *ле*, појава антиципацијске палаталности итд. Такође, на нивоу алофона се јављају многе посебне црте попут умањене фриктије код африката /ђ/ и /ћ/, ослабљена фриктија код фонеме /ч/ итд. Многе од ових црта већ су детаљни испитиване, па нам је стога било значајно проверити колико су ове и данас актуелне. Када се пореде снимци из 2003 године са онима из 2017., 2018. и 2019. може се са сигурношћу рећи да опстаје пенултимски експираторни акценат, а да је појава отварања и затварања вокала у повлачењу. Такође, опстаје и полугласник, али код нешто млађих говорника (Бошк 2019) најчешће као алтернатива вокалу /а/ онда када је темпо говора бржи. Вокално р и л (односно рефлeksi вокалног л) данас су веома блиски општештокавским, уз одржање полугласничког елемента уз вокално р у одређеним условима. Једна од најупечатљивијих особености сиринићког говора, неслоговно љ, и даље је у великој мери присутна, али пре свега у именским речима, док у глаголским облицима опстаје у селима на ободу жупе Сиринић. У консонантизму такође нема великих разлика у периоду од две деценије код традиционално релевантних информатора, тј. најстаријих говорника, али када се у обзир узму и млађи (Бошк 2019), виде се тенденције ка асимилацији стандарду.

Премда са тежњом да што детаљније представи део система једног локалног говора, овај рад представља заправо кратко истраживање најважнијих црта фонолошког система Сиринићке жупе, преглед досадашњих радова у вези са њим и, оно што бисмо истакли као најважније, идејни нацрт за даља истраживања. Готово у вези са сваком фонемом или појавом у фонолошком систему могло би се спровести детаљније истраживање онда када се узме у обзир старосна разлика у светлу данашње дедијалектизације, али и међујезичких утицаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Букумирић 1988: Милета Букумирић, „Ономастика Сиринићке Жупе“, *Ономатолошки прилози*, IX, Београд: Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику, 253–470.

- Ивић 1990: Павле Ивић, „Рефлекси акцентованих вокала Е и О у говорима призренско-јужноморавског дијалекта на земљишту косовске покрајине“ у: *Косовско-метохијски зборник*, 1. Београд: САНУ, 163–172.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.
- Младеновић 1999: Радивоје Младеновић, „Судбина -л на крају слога у српским говорима на југозападу Косова и Метохије“, *Српски језик*, IV/1-2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 447–468.
- Младеновић 2001: Радивоје Младеновић, „Говор шарпланинске жупе Гора“, у: *Српски дијалектолошки зборник* (ур. П. Ивић), XLVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 333–611.
- Младеновић 2002: Радивоје Младеновић, „Треће лице множине презента у српским говорима на југозападу Косова и Метохија“, *Јужнословенски филолог*, LVII, Београд: Институт за српски језик САНУ, 41–63.
- Младеновић 2005: Радивоје Младеновић, „Дијалектолошко истраживање Сиринића“ у *Живот у енклави*, Крагујевац: Лицеум 9, 167–192.
- Младеновић 2007: Радивоје Младеновић, „Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканске језичке интерференције“, *Проблеми словенске филологије*, XV, Темишвар: Universitatea de Vest din Timișoara, 249–263.
- Младеновић 2010: Радивоје Младеновић, „Антиципацијска палаталност у светлу балканистичког смањења палаталности“, у: *Језички систем и употреба језика* (ур. М. Ковачевић), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 211–231.
- Младеновић 2013: Радивоје Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић 2015: Радивоје Младеновић, „Парадигматски акценат као међуетапа између граматичког и ритамског акцента у балканословенском ареалу“ у: *Славистика, Научни трудове*, 53, кн 1, Пловдив: Пловдивски Университет „Паисий Хилендарски“, 7–19.
- Младеновић 2015а: Радивоје Младеновић, „Акценат и гласови подримског говора“, *Српски језик*, XX, 441–457.
- Младеновић 2016: Радивоје Младеновић, „Северношарпланинско-јужнометохијски микроконтинуум“ у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIX/1, Нови Сад: Матица Српска, 131–148.
- Младеновић 2016а: Радивоје Младеновић, „Лингвогеографски положај и дијалекатска индивидуалност сиринићког говора“, *Јужнословенски филолог*, 72, 3/4, Београд: Институт за српски језик САНУ, 67–91.
- Младеновић 2018: Радивоје Младеновић, „Полугласник у говору северношарпланинске жупе Сиринић“, *Исходишта*, 4, Темишвар/Ниш: Савез Срба у Румунији *Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији* / Филозофски факултет Универзитета у Нишу / Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару, 211–222.
- Младеновић 2019: Радивоје Младеновић, „Вокали средњег реда у сиринићком говору“, *Исходишта*, 5, Темишвар/Ниш: Савез Срба у Румунији *Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији* / Филозофски факултет Универзитета у Нишу / Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару, 311–326).
- Павловић 1939: Миливој Павловић, „Говор Сретечке жупе“, у: *Српски дијалектолошки зборник*, VIII, Београд: Српска краљевска академија, 1–347.
- Реметић 1996: Слободан Реметић, „Српски призренски говор I“, у: *Српски дијалектолошки зборник* (ур. П. Ивић), XLII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 333–611.
- РСЈ 2011: Николић М. и др., *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

- Стевановић 1950: „Ђаковачки говор“, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–153.
- Симеонов 1977: Борис Симеонов, „Общие черты фонологических систем балканских языков“, *Linguistique Balkanique*, София: Българска академия на науките, 53–60.
- Ћирић 1999: Љубисав Ћирић, „Говори понишавља“, у: *Српски дијалектолошки зборник* (ур. П. Ивић), XLVI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 7–262.
- Урошевић 1948: Атанасије Урошевић, „Шарпланинска жупа Сирињ“, у: *Годишен зборник*, 1, Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот Скопје, 115–176.
- Boersma 2001: Paul Boersma, „Praat, a system for doing phonetics by computer“, *Glott international*, 5, 9/10, 341–345.
- Okuka 2008: Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Peco 1989: Asim Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.

III. Хабибовић¹
(Филолошки факултет Универзитета Црне Горе, Никшић)
Ментор: проф. др Ј. Стојановић

КОНТИНУИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И СРПСКИ ЈЕЗИК ДАНАС У ЦРНОЈ ГОРИ

Положај српског језика на простору данашње Црне Горе мењао се кроз време. Српски језик је био и остаје језик свих знаменитих Срба из Црне Горе, језик највећих књижевних дела, језик школа и других јавних установа, и на крају – језик народа који га, до уназад две деценије, никада није називао другачијим именом до српског. Кроз историју је, дакле, српски језик имао непорецив значај за српски народ са ових простора; и не само језик – Црногорци су били свесни да су уз језик и српска култура и књижевност недељиве, те да обухватају сав српски народ. Међутим, савремена ситуација показује један сасвим другачији, ишчашен и неприродан однос према језику, култури и историји у овој држави, те склоност ка њиховом извртању, кривотворењу и прекрајању. До такве ситуације довели су, пре свега, многобројни срамни, самовољни политички потези и немар за науку, истину, историју, културу, језик и напослетку народну вољу. Циљ овог рада јесте подизање свести о значају српског језика навођењем историјских чињеница и указивањем на неутемељеност и излажираност пројекта тзв. црногорског језика.

Кључне речи: српски језик, „црногорски језик“, историјски аспект, савремени аспект, Црна Гора.

Значај српског језика и писма за Црну Гору јасно ћемо препознати из само две реченице које следе: „Српски језик је Црној Гори и кућа бића и биће куће. Ако није саграђена на српском језику и ако ћирилица није њено основно писмо Црна Гора је руина и празнина“². Међутим, савремена ситуација у овој држави

¹ sheejla.h@gmail.com

² Проф. др Јелица Стојановић, портал *ИН4С*, 25. фебруар 2014. године.